

УДК 168+305.44

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.33.11>

ДО ПИТАННЯ ПРО ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕНЬ ПСИХІЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Антон Шаповал

*Центр гуманітарної освіти Національної академії наук України
вул. Трьохсвятительська, 4, 01601, Київ, Україна*

Стаття присвячена розгляду сучасних методологічних підходів та особливості їх застосування в дослідженні психічної реальності. Авторами здійснено аналіз історичних аспектів становлення методології досліджень психічної реальності.

Методологічний інструментарій обрано відповідно до мети, специфіки об'єкта й предмета дослідження. Використано загальнонаукові методи формальної логіки (дедукції, індукції, аналогії, аналізу, синтезу, абстрагування та моделювання), за допомогою яких висвітлено проблемні питання особливостей становлення методології досліджень психічної реальності.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу вітчизняних та зарубіжних наукових, науково-публіцистичних джерел розкрити принципи розходження в методологічних підходах до психологічних досліджень у західній та вітчизняній психологічній науці.

Проаналізовано особливості культурно-історичної теорії психіки. Продемонстровано слабкі сторони та неоднозначність розуміння й оцінки категорії «суб'єкт». Обґрунтовано необхідність проведення історико-теоретичного аналізу виникнення й розвитку категорії «суб'єкт». Проаналізовано теоретичні постулати генетичної психології та її методологію. Продемонстровано фундаментальну роль проблеми суб'єкта та суб'єктності в психологічній науці, яка відбиває активну, конструктивну позицію людини у світі. Розглянуто методологічні проблеми сучасної психологічної науки, а саме проблема рівня сформованості категоріальної системи. Вивчено питання ролі «саморухів» в розрізі культурно-історичної школи, яка тлумачить процес розвитку як саморух суб'єкта завдяки його діяльності із предметами. Конкретизуються деякі наукові категорії, перспективні шляхи їхньої експериментальної верифікації.

Ключові слова: методологія, психологічна концепція, особистісний розвиток, суб'єкт, категоріальний апарат науки, генетична психологія, синергетика.

Звертаючись та розглядаючи методологічні питання сучасної психологічної науки, перед дослідником неодмінно постають дві найпотужніші наукові течії. У першу чергу йдеться про так званій «західній» напрямком розвиток психологічної науки у вивченні й емпіричному дослідженні психологічних феноменів і «радянський».

У західній теоретичній психології провідне положення займає методологія соціального конструкціонізму, що розглядає будь-яку теорію, та й будь-яке поняття, не стільки як відображення об'єкта опису, скільки як конструкцію, що вибудовується в процесі роботи з ним в певному соціальному контексті і цим контекстом зумовлена. Такий підхід до психологічних явищ унеможлиблює побудову загальної психологічної теорії, яка, вочевидь, не має спиратися на конкретні умови її застосування, і призводить до так званого плюралізму методологічних парадигм. Проте можна виокремити найрозповсюдженіші в «західній» психологічній науці, принаймні три, групи теоретичних поглядів, які слугують методологічним орієнтиром для емпіричних досліджень. Так, серед так званих операціональних, або клінічно орієнтованих теорій особистості, яка є носієм психічної реальності, найбіль-

шою популярністю за ступенем їх пояснювального потенціалу можна зазначити різні версії екзистенціальної психології особистості. Це і бутевий аналіз Л. Бінсвангера і М. Боса – учнів, з одного боку, З. Фрейда, М. Хайдеггера – з іншого. Це і загальновідома логотерапія В. Франкла, яка набула вже загальноєвропейського масштабу, завдяки, насамперед, широким застосуванням методів емпіричного вивчення смисложиттєвих феноменів. Інші версії були розроблені на американській землі – це теорія особистості, в рамках гуманістичного напрямку психології, Р. Мея. Також у руслі сучасної академічної психології особистості маємо відзначити ще два напрямки, зокрема соціально-когнітивний бихевіоризм Дж. Роттера і А. Бандури, та, з досліджень каузальної атрибуції і виученої безпорадності, потужний напрямок вивчення когнітивних факторів і механізмів самодетермінації – систем переконань, що визначають мотивацію і регулюють поведінку людини, який умовно позначається як соціограматичний, ключовим стрижнем якого є твердження про споконвічну включеність особистості в соціум, у якому діє певна «граматика» (правила і норми) поведінки. Одним з основних аспектів розвитку особистості, згідно із зазначеним напрямком психологічних досліджень, є засвоєння із соціального оточення цих правил, розучування соціальної граматика [5; 11; 12; 18].

На противагу «західній» методології психологічних досліджень «радянська» спирається, здебільшого на культурно-історичний підхід до дослідження і вивчення становлення й розвитку особистості розроблений Л.С. Виготським. У культурно-історичній теорії психіки Л. Виготського підкреслюється важливість історичного підходу до вищих психічних функцій людини.

Базовий постулат – культура, і особливо мова, відрізняє людей від тварин, адже, крім елементарних психічних функцій, особистість наділена вищими психічними функціями: мисленням, увагою, пам'яттю тощо. За допомогою культурних знаків, найкращим проявом яких є значення мови, особистість вступає у спілкування та завдяки інтеріоризації цих знаків набуває своєрідного внутрішнього інструментарію, що дає їй можливість усвідомлено й довільно керувати власною психікою [4].

Однією з визначальних позицій культурно-історичної психології є закон розвитку вищих психічних функцій, згідно з яким вищі психічні функції виникають спочатку як форма колективної поведінки та співпраці з іншими людьми, і лише згодом вони переростають у внутрішні індивідуальні функції самої дитини. Невід'ємними ознаками стадіального розвитку вищих психічних функцій, які формуються прижиттєво й утворюються в результаті оволодіння спеціальними знаряддями, засобами, виробленими упродовж історичного розвитку, називаються опосередкованість, усвідомленість, довільність і системність.

Отже, за Л. Виготським, психічний розвиток дитини відбувається шляхом привласнення історично вироблених форм і способів діяльності. На відміну від цього біологічний тип розвитку відбувається в процесі пристосування до природи, шляхом успадкування властивостей виду і/або шляхом накопичення індивідуального досвіду. У людини немає природжених форм поведінки в середовищі, тому її розвиток відбувається шляхом привласнення історично вироблених форм і способів діяльності. Русійною силою психічного розвитку є навчання. На кожній фазі життєвого шляху, як підкреслював Л.С. Виготський, складаються певні соціальні ситуації розвитку як своєрідне відношення дитини до навколишньої соціальної дійсності. За Л.С. Виготським, соціальна ситуація розвитку «визначає цілком і повністю ті форми і той шлях, слідує якому дитина здобуває нові властивості особистості, черпаючи їх із соціальної дійсності як з основного джерела розвитку, той шлях, згідно з яким соціальне стає індивідуальним» [4, с. 258–259].

На підставі детального аналізу соціальної ситуації як фактичного визначення соціально-психологічних домінант і детермінант становлення особистості певного віку обґрунтовуються особливості розвитку в стабільний період (гармонія між середовищем і ставленням дитини до неї) та критичний період (дисгармонія і суперечності). Характеризуючи феномен вікової кризи, Л. Виготський підкреслював, що розвиток дитини набуває бурхливого, стрімкого, інколи катастрофічного характеру й нагадує революційний перебіг подій як за темпом, так і за змістом змін [4].

У критичні періоди розвитку упродовж досить короткого проміжку часу (іноді кілька місяців, рік або найбільше два) відбуваються різкі й кардинальні зміни і зміщення в особистісному становленні дитини. Основним визначальним фактором психічного розвитку, на відміну від еволюційного, слід вважати ту ключову обставину, що розвиток вищих психічних функцій відбувається без зміни біологічного типу людини, що є змістом еволюції. Якраз ця риса і складає своєрідність історичного розвитку людини як біосоціальної істоти.

Згідно з поглядами Л. Виготського, зона найближчого розвитку є потенціалом становлення особистості. Зона найближчого розвитку трактується як відстань між рівнем актуального розвитку дитини і рівнем можливого розвитку, що визначається за допомогою завдань, які вирішуються під керівництвом дорослих.

Загалом, культурно-історична школа тлумачить процес розвитку як саморух суб'єкта завдяки його діяльності з предметами, а факти спадковості і середовища – це лише умови, які визначають не суть процесу розвитку, а лише різні варіації в межах норми, від яких залежить індивідуальна неповторність особистості [4].

Складний процес становлення людської особистості здійснюється як «саморух», якому, на думку Г. Костюка, властива єдність зовнішніх і внутрішніх умов [9]. Зовнішні умови визначаються природним і суспільним середовищем, необхідним для існування індивіда, його життєдіяльності, навчання, праці, розвитку. Загальновідомою формулою детермінації, яку запропонував С. Рубінштейн, є визнання того, що зовнішні умови впливають на процес розвитку через внутрішні умови, які містяться в самому індивіді [14].

Співвідношення зовнішнього і внутрішнього, об'єктивного і суб'єктивного, соціального і психічного змінюється на різних етапах розвитку особистості, набуває індивідуальних особливостей та специфічних рис і форм прояву. Якраз суперечність між зовнішнім і внутрішнім стає джерелом та основною причиною «саморуху», психічного розвитку індивіда і становлення його як особистості.

Зовнішнє, об'єктивне, соціальне засвоюється індивідом і стає внутрішнім, суб'єктивним, психічним, яке визначає систему його нових взаємин і ставлень до зовнішнього світу. Згідно з поглядами Л. Виготського, П. Гальперіна, В. Давидова, С. Максименка та ін., механізмом такого засвоєння визнається інтеріоризація як перетворення, вrostання зовнішніх практичних дій у внутрішні розумові дії. Завдяки цьому формується здатність до оперування об'єктами в образах, думках, їх перетворення, продукування нових об'єктів. Зовнішнє стає внутрішнім, психічним, зазнаючи певних змін, перетворень. За допомогою протилежного процесу екстеріоризації здійснюється об'єктивація внутрішнього, його перехід у зовнішній план діяльності [4; 6; 8; 13].

Внутрішні суперечності, що виникають у житті людини, спонукають до активності, спрямованої на їх подолання. Водночас постають нові суперечності, які знову виступають як внутрішні спонуки до вдосконалення особистості, її діяльності та поведінки [8].

Стверджується, що організм постійно намагається досягнути рівноваги із середовищем, але стан рівноваги є тимчасовим, тому процес пошуку цього стану стає постійним. Зовнішні суперечності часто переходять у внутрішні, тому суперечність дитини між влас-

ними потребами і вимогами дорослих може перерости у протиріччя між власними потребами і власними переконаннями. Суперечності виникають в емоційній, вольовій та інтелектуальній сферах і мають суттєвий вплив на розвиток психічних властивостей [6].

Процесуальна природа розвитку характеризується фазовою нерівномірністю (прискорення-уповільнення) і гетерохронністю (прискорення одних параметрів та уповільнення інших), а також надбудовою одних структур над уже наявними й утвореними. Виникнення нових структур відбувається через диференціацію як виокремлення певних елементів і завдяки інтеграції як їх новому об'єднанню.

Специфічна якість психічних новоутворень особистості детермінується соціумом, насамперед побутово-фаховими умовами життя. Водночас вроджені безумовно-рефлекторні структури лежать в основі психічних функцій та властивостей, але остаточно і домінують не визначають їхнього складу і змісту. Спектр новоутворень вибудовується за певними взірцями, які пропонує суспільство, завдяки чому психічний онтогенез перебігає у соціогенетичному ключі і набуває конкретно-історичного характеру. Тому дитина, народившись природною істотою, має спроможність до перетворення в осуспільненого індивіда, зокрема за допомогою і на основі навчання. Вектор особистісного розвитку відбувається у прогресуючому напрямку: від первинної зустрічі з елементарним предметним, речовим світом до використання ментального і духовного суспільно-історичного досвіду всього людства. Отож навчання і виховання зумовлюють розвиток психіки як визначальної і рушійної сили у становленні особистості [4; 8; 13].

До того ж навчання і виховання сприяють не лише успішному подоланню життєвих суперечностей, численних перепон біосоціального характеру, але й призводять іноді до їх виникнення. Тому в процесі постановки нової мети, яка усвідомлюється і приймається індивідом на когнітивно-емоційному, вольовому та інших рівнях, можуть виникати розбіжності між власне метою та наявним і доступним рівнем домагань і досягнень людини. Якраз тут зауважується складна діалектика розвитку, знання якої необхідне для оволодіння процесом розвитку, передовсім для встановлення основних стадій і з'ясування всієї архітекtonіки онтогенетичного становлення і формування психіки. Своєрідним концентрованим результатом онтогенезу Г. Костюк називає становлення індивідуальних особливостей, які насамперед проявляються у функціональній специфіці нервової системи, розумових, емоційних, моральних, вольових якостях, потребах, інтересах, здібностях, характерологічних рисах особистості [9].

Теоретичні постулати генетичної психології стають своєрідним філософсько-психологічним обрамленням для численних емпіричних ліній і дають змогу сформулювати нові нестандартні підходи до організації та проведення психолого-педагогічних досліджень на різних рівнях [3; 8; 12; 16]. Зокрема, системно-генетичний підхід до аналізу психічних явищ (Л. Виготський, В. Давидов, Г. Костюк, С. Максименко), оперуючи основними принципами історизму, аналізу за одиницями, проектування, моделювання та ін., висувається як універсальна методологічна рефлексія найскладніших психологічних феноменів [8; 16].

Методологія генетичної психології як сукупність основних концептуальних змістово-семантичних і структурно-функціональних положень відображає гносеологічні шляхи формування й аналізу наукового знання про феноменологію соціально-психологічного становлення особистості. Водночас вона є певною системою методів наукового пізнання складних перипетій психічного розвитку людини, найвідомішим з яких є експериментально-генетичний метод, який часто використовується в багатьох дослідницьких практиках.

Одним із потужних теоретичних досягнень генетичної психології є врахування принципів синергетики як цілісних фрагментів теорії самоорганізації, що описує виник-

нення і становлення впорядкованості в нелінійному хаотичному середовищі. Розвивальними й багатоаспектними пояснювальними можливостями синергетичних підходів є насамперед спроможність твердити про зміну картини світу, парадигмальних засад духовності, ресоціалізаційних змін тощо. Синергетика суттєво змінює уявлення про світ, тому динамічність, усталеність, повторюваність, циклічність починають сприйматись як крайні випадки нестійкості, нестабільності, стохастичності та інших фундаментальних особистісних станів і вимірів.

Очевидно, без задіяння термінологічного апарату синергетики дуже важко пояснити складність тих індивідуально-психологічних змін, що відбувається на мікрорівнях внутрішньо психологічного світу особистості. Переструктурація соціальної психіки громадян нашого трансформаційного суспільства може бути відстежена й проаналізована завдяки врахуванню синергетичних принципів, які дозволяють поєднати наші знання про природу і людину, матерію і дух, створюючи тим самим нові картини світу й розширюючи інтерпретаційні площини [19; 20].

Генетична психологія дає змогу різнобічного теоретико-методологічного аналізу й експериментального вивчення розвитку особистості та її діяльності у найширшому соціокультурному контексті. Крізь призму культурно-історичного підходу онтогенез особистості трактується в генетичній психології як такий, що відбувається за посередництва соціально заданих зразків нормовідповідної поведінки.

Вітчизняними вченими зауважується, що генетична психологія значною мірою детермінує розвиток багатьох психологічних шкіл, стимулюючи втілення активних та інноваційних підходів та проектів (В. Васютинський, Ж. Вірна, Д. Гошовська, Я. Гошовський, З. Карпенко, В. Медведєв, Ю. Рождественський, М.-Л. Чапа, Т. Щербан, С. Яковенко, Т. Яценко та ін.).

Загалом, генетичній психології притаманний мультидисциплінарний характер, оскільки в різних сферах науково-психологічного пізнання дійсності активно використовуються її концептуальний апарат і методичний інструментарій (загальна, соціальна, вікова, педагогічна, медична, експериментальна, юридична психологія та інші галузі) [1; 7; 8; 10; 12; 13; 21].

С. Максименко відзначає, що, на відміну від статичного формально-логічного розуміння системи, експериментально-генетичний метод утверджує систему, яка розвивається, а вона також потребує побудови адекватної системи предметно-перетворювальних дій, виконання яких формує в особистості відповідну систему психологічних новоутворень. Тобто експериментально-генетичний метод містить у собі різноманітні способи побудови вищих психічних функцій, які присвоюються суб'єктом у процесі перетворення ним певного змісту. Водночас саме перетворення поєднує у собі генетичний та структурно-функціональний моменти об'єктивної реальності й задає тим самим подібні структури самому психічному, які здебільшого реалізуються як способи аналізу. Завдяки механізмам інтеріоризації способи перетворення виступають психологічними механізмами предметної діяльності суб'єкта. Отож психічні процеси як регулятори діяльності та поведінки людини дають підстави інтерпретувати закономірності психічного розвитку як необхідний і логічний наслідок даної лінії процесу формування, передбаченого експериментально-генетичним методом [13].

Сучасна психологічна наука не позбавлена і певних методологічних проблем. Однією з яких постає проблема рівня сформованості категоріальної системи, яка визначає зрілість науки, а її єдність є показником цілісності й системності наукового знання. Категорії як стійкі інваріанти науки виконують інтегруючу функцію, забезпечують формування

системи психології, визначають завдання і орієнтири наукового пошуку, є важливими опорними крапками в поясненні й розумінні наукової феноменології.

У ХХ столітті у вітчизняній психологічній науці історично склалася унікальна ситуація: була розпочата спроба створення парадигмальної області знання, що спирається на єдину методологічну основу – систему принципів, понять і категорій, що верифікують основні положення теорії пізнання. Цим пояснюється значна увага вітчизняної психології до аналізу категорій як одного з базисних компонентів методолого-теоретичного каркасу науки. Проблема категоріальної будови психології була предметом вивчення в роботах Б.Ф. Ломова, К.К. Платонова, А.В. Петровського, М.Г. Ярошевського та інших. Однак численні дослідження не дають відповіді на питання про те, які критерії категоріального статусу поняття, тому виявлення і опис системи категорій здійснюється дотепер досить довільно. Особливо гостре і актуальне звучання проблема категоріального аналізу здобуває в умовах методологічної кризи, коли стара парадигма виявилася зруйнованою, а нова ще не побудована. У зв'язку із цим загострюється методологічна рефлексія, що включає переосмислення системи категорій – як усалених, так і тих, місце яких у структурі психологічного знання ще потребує свого обґрунтування [21].

До числа категорій, активно освоюваних сучасною психологічною наукою, відноситься і категорія «суб'єкт». Її введення до вітчизняної української психології пов'язано з роботами Г. І. Челпанова, С. Л. Рубінштейна, Б. Г. Ананьєва, К. А. Абульхановой, А. В. Брушлінського, В. В. Знакова, В. О. Татенко інших [7; 11; 13].

Проблема суб'єкта і суб'єктності у психологічній науці займає особливе місце, відбиваючи активну конструктивну позицію людини у світі. Звідси зростаючий інтерес до даної проблеми в теоретичних і емпіричних дослідженнях. Однак місце категорії суб'єкта у вітчизняній науці в цілому оцінюється неоднозначно. Як зауважує К.А. Абульханова-Славська, «резюмуючи вживання поняття «суб'єкт» у сучасній психології, можна констатувати, з одного боку, його поширення, з іншого боку – багатозначність, що перетворює його в безглуздий епітет, значить – неможливість його вживання як визначення, звідси постає нагальна необхідність проблемного розкриття його змісту і критеріїв» [15].

Актуальність і неоднозначність розуміння й оцінки категорії «суб'єкт» вимагають проведення історико-теоретичного аналізу виникнення й розвитку цієї категорії, виявлення основних підходів у її розробці й тенденцій розвитку суб'єктного підходу.

Список використаної літератури

1. Асмолов А.Г. Культурно-историческая психология и конструирование миров. Москва : Ин-т прак. психол.; Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996. 320 с.
2. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Москва : Просвещение, 1968. 464 с.
3. Брушлинский А.В. Деятельность субъекта и психическая деятельность. Деятельность: теория, методология, проблемы. Москва : Изд-во полит. лит-ры, 1990. 366 с.
4. Выготский Л.С. Собрание сочинений : в 6 т. Москва : Педагогика, 1984. Т. 6. 400 с.
5. Гадамер Х. Г. Истина и метод: Основы философской герменевтики; пер. с нем. ; общ. ред. и вступ. статья Б.Н. Бессонова. Москва : Прогресс, 1988. 704 с.
6. Гальперин П.Я. Введение в психологию. Москва : МГУ, 1976. 150 с.
7. Гошовський Я. Ресоціалізація депривованої особистості: монографія. Дрогобич : Коло, 2008. 525 с.
8. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения. Москва : Педагогика, 1996. 240 с.
9. Костюк Г.С. Проблема личности в философском и психологическом аспектах. Избр. психол. труды. Москва : Педагогика, 1988. С. 76–85.

10. Коул М. Культурно-историческая психология : наука будущего. Москва : Когито-центр; ИП РАН, 1997. 350 с.
11. Крайг Г. Психология развития. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 720 с.
12. Культурно-діяльнісна концепція соціалізації особистості. *Педагогіка і психологія*. 1995. № 3. С. 136–142.
13. Максименко С.Д. Розвиток психіки в онтогенезі : в 2-х т. Київ : Форум, 2002. Т. 1. 319 с.
14. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. В 2-х т. Москва, 1989.
15. Татенко В.А. Психология в субъектном измерении : монография. Київ : Видавничий центр «Просвіта», 1996. 404 с.
16. Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології: *матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 35-річчю наукової та педагогічної діяльності академіка С.Д. Максименка* (17–18 грудня 2001 р., м. Київ). Т. 1. Київ : Міленіум, 2002. 412 с.
17. Франкл В. Человек в поисках смысла. Москва : Прогресс, 1990. С. 132.
18. Хайдеггер М. Бытие и время. Москва : Ad Marginem, 1997. 451 с.
19. Швалб Ю.М. Психологические модели целеполагания. Киев : Стило, 1997. 240 с.
20. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды. Москва : Педагогика, 1989. 560 с.
21. Ярошевский М.Г. История психологии от античности до середины XX в. : учеб. пособие. Москва, 1996. 416 с.
22. Заверуха О. Експериментально-генетичний метод як ефективний засіб дослідження проблеми психокорекції підліткової адикції. *Вісник Прикарпатського університету: філософські і психологічні науки*. 2019. № 1(22). С. 11–18. doi: <https://doi.org/10.15330/vrurp.22.11-18>.
23. Панок В. Процеси синтезу в психології (відкриття у науковій творчості ЛС Виготського). *Вісник ХНПУ імені ГС Сковороди «Психологія»*. № 60. 2019. С. 25–54. doi: <https://doi.org/10.34142/23129387.2019.60.02>.
24. Фурман А.А. Методологія психологічного пізнання смислотвірчої сфери особистості. *Психологія і суспільство*. 2020. № 1. С. 5–34. doi: <https://doi.org/10.35774/pis2020.01.005>.

ON THE QUESTION OF HISTORICAL FEATURES OF THE FORMATION OF METHODOLOGY OF RESEARCH OF MENTAL REALITY

Anton Shapoval

Centre for Humanitarian Education of the National Academy of Sciences of Ukraine
Trokhsviatytska str., 4, 01601, Kyiv, Ukraine

The article is devoted to the consideration of modern methodological approaches and features of their application in the study of mental reality. The authors analyze the historical aspects of the formation of the methodology of mental reality research. Methodological tools are selected according to the purpose, specifics of the object and subject of research. The general scientific methods of formal logic (deduction, induction, analogy, analysis, synthesis, abstraction and modeling) are used, with the help of which the problematic issues of the peculiarities of the formation of the methodology of mental reality research are covered. The purpose of the study is that based on the analysis of domestic and foreign scientific, scientific and journalistic sources to reveal the fundamental differences in methodological approaches to psychological research in Western and domestic psychological science. The peculiarities of the cultural-historical theory of the psyche are analyzed. Weaknesses and ambiguity of understanding and assessment of the category subject are demonstrated. The necessity of conducting a historical-theoretical analysis of the origin and development of the category «subject» is substantiated. Theoretical postulates of genetic psychology and its methodology are analyzed. The fundamental role of the problem of the subject

and subjectivity in psychological science, which reflects the active, constructive position of man in the world, is demonstrated. Methodological problems of modern psychological science are considered, namely the problem of the level of formation of the categorical system. The question of the role of «self-movements» in the context of cultural and historical school, which interprets the process of development as a self-movement of the subject due to its activities with objects. Some scientific categories, perspective ways of their experimental verification are specified.

Key words: methodology, psychological concept, personal development, subject, categorical apparatus of science, genetic psychology, synergetics.